

Syting, sykdom og sårbarhet

Arne Johan Vetlesen

Institutt for filosofi, Universitetet i Oslo

Dette samfunnet frembringer særdeles sårbare, avhengige, skjøre og forvirrede individer

Rapport nummer en: Da to speidergutter ble funnet i god behold etter å ha gått seg vill under en hyttetur for et par år siden, var et krisepsykiatrisk team på pletten nesten like raskt som foreldrene. Det var som om det ikke ville vise seg tilstrekkelig med foreldrenes omsorg etter et uønsket døgn i en av Østfolds skoger.

Rapport nummer to: NHOs administrerende direktør er i media og beklager seg over nordmenns høye sykefravær. Hans håp er at en holdningsendring blant arbeidstakerne vil føre til at flere tar seg sammen og gjør den jobben de er betalt for. Sammenlignet med betingelsene i land vi konkurrerer med, vet ikke norske arbeidere hvor godt de har det, skal vi tro direktøren.

Rapport nummer tre: Mange europeiske land melder om dramatisk økning i folks bruk av anti-depressiva generelt og sovemedisiner spesielt. Brukerne sies å være de på toppen av den sosioøkonomiske rangstigen; de velutdannede og velhavende i prestisjefylte yrker.

Har disse tre rapportene noe felles? Sier de noe vesentlig om samfunnet vi lever i? Enkelte hevder at spørsmålet som tvinger seg på i lys av slike hendelser, er om vi er blitt et folk av sytere. Er det ikke et faktum at mennesker i dag tåler langt mindre smerte, motgang og skuffelser enn hva tilfellet var for en eller to generasjoner siden? Hva har skjedd med evnen til å ta seg sammen, til å mønstre de ressurser hver og en har? Er det et moralsk forfall vi ser tegn til? Et forfall der det å stille stadig nye krav, næret av bevisstheten om rettigheter, overskygger pliktfølelsen, altså det at man må gi noe før man kan kreve noe? Og endelig: Spiller medisinen generelt og psykologprofesjonen spesielt en rolle i denne utviklingen?

Psykoterapeuter jeg kjenner forteller meg at det de forsøker å styrke hos mange pasienter, er evnen til å fremstå med «sunn egoisme». Det de mangler, er selvinnsikt og mot til å dra omsorg for seg selv. De er for lite tydelige i å sette grenser for andre, for omverdenens krav om ytelse, prestasjon og vellykkethet. Når slike krav blir enerådende, når de ikke dempes og korrigeres, er psykiske lidelser ofte resultatet. Da kan psykisk smerte transporteres fra person til person, især fra de mest selvhevdende og hensynsløse til de sensitive, de snille og omsorgsfulle, de hvis empati med andre er så mye mer veltrøst enn deres empati med seg selv.

Vi ser at den diagnosen som her antydes står i skarp motsetning til den innledningsvis refererte. To så motstridende diagnoser kan ikke begge være korrekte. Hvilken er den riktige? Før et svar kan gis, må vi være sikre på at beskrivelsene sikter mot samme fenomen. Det er slett ikke sikkert. Utvilsomt har vi som samfunn i løpet av få tiår utviklet en bevissthet om individers rettigheter – legitime krav – som er historisk enestående. Det er intet naturlig endepunkt for rettighetenes og kravenes ekspansjon. Tendensen går ut på at «alle» har krav på «alt». I klartekst: Hvert individ har krav på en lykkelig barndom, et lykkelig voksenliv, kort sagt – et lykkelig liv. Dette må samfunnet og andre personer levere; om de feiler, søker en andre som kan fylle samme funksjon. Motgang og nederlag – som sykdom – fortøner seg som «feil», som noe som ikke har noen berettigelse og som bør fjernes, fikses og repareres av de dertil kompetente profesjoner eller egnede produkter, jo før, jo heller.

Men dette fanger ikke hele bildet. For selv om det skulle treffe tidsånden ganske godt å si at i dag går man gjennom livet med et krav på å oppleve lykke og vellykkethet, så er lite sagt om hvordan kravet arter seg, hvordan den enkelte lever det ut, og kanskje lider under det. Hva sikter jeg til?

Et samfunn hvis mediale og kommersielle refreng er at «alt er mulig», plasserer budskapets individuelle mottaker i en situasjon preget av krysspresset fra frihet og tvang – frihet som tvang. Når alt etter sigende ikke bare kan, men skal og må velges, av den enkelte på vegne av hans eller hennes formodede individualitet og autentisitet, kan den feirede historiske økningen i valgfriheten vise seg ensbetydende med en tilsvarende økning i valgtvungen. I det såkalte «opsjonssamfunnet» er kollektive strukturer, tradisjoners autoritet og fortidens opparbeidede erfaring og visdom i ferd med å forsvinne som dugelige kilder for den endeløse rekken av valg som individet må gjøre og alltid selv stå for. Alle målestokkers uopphørlige endring er blitt det eneste permanente. Enhver har internalisert imperativet om individuell vellykkethet, om statusen og fremgangen som er belønningen for ytelsen. Man er sin egen lykkes smed, og følgelig også sin egen ulykkes. Enhver er suveren (autonom) i valgene som treffes – «Er det ikke mitt liv, mine preferanser, kanskje?» – og vil ha seg frabedt korrigeringer fra andre; moralsk fundert kritikk av andres atferd avfeies som motbydelig moralisme. Trykket utenfra på individet leves i form av individets intensiverte trykk på seg selv, med prestasjonsangst, selvutmattelse, handlingslammelse, angst og depresjon – i betydningen selvets aggresjon overfor seg selv – som de hyppigste symptomene, hvis årsaker psykologen må søke å plassere i deres samfunnsmessige årsakssammenheng.

Dette samfunnet frembringer særdeles sårbare, avhengige, skjøre og forvirrede individer. Ingen unntatt. Ikke mer sårbare fysisk sett, men dårligere i stand til å takle tilværelsens skjørhet og egen sårbarhet psykologisk sett. At vi kommer inn i tilværelsen som sårbare og avhengige, i en ikke-valgbar forstand, er et eksistensielt forhold som utgjør en torn i øyet på tidsånden. Det vi i dag vil vite av, er det vi kan velge selv – og velge bort igjen dersom vi blir skuffet. Det ved livene våre som er hinsides våre valg og derved vår kontrollbestrebelse, vil vi ikke vite av; det fortoner seg utelukkende som negativt. Moderne medisinske teknologier bidrar med å gjøre mulig forandringer – kalt forbedringer – av selvet (ikke minst alt som har med vårt ytre å gjøre) som før var utenkelige.

Utviklingstrekket som er sykelliggjørende, har ikke folks påståtte syting som sin dypere årsak, ikke en gang som sitt mest signifikante symptom. Det kulturelle og kollektive mistaket, det som skaper slike problemer og slik lidelse for den enkelte, består i at vi som samfunn har erklært krig mot ufravikelige grunnvilkår ved tilværelsen: vår alles sårbarhet, avhengighet og dødelighet. Medisinen kan vise seg så innovativ den bare vil, der den muliggjør selvforandringer som inntil nylig var umulige såvel som utenkelige og uønskede. Markedet kan bli så allestedsnærværende og produkttilbudene så sofistikerte de bare vil, de psykoterapeutiske korttidseffektive behandlingsoppleggene likeså. Det som trengs, er å gå til problemets rot, kollektivt såvel som individuelt: å erkjenne at strevet etter uavhengighet, vellykkethet og usårbarhet vil bety vår undergang i det lange løp og gjøre oss syke, miserable og ensomme i det korte.